

FONTS BÀSIQUES PER A L'ESTUDI DE L'ONOMÀSTICA I LA TOPONÍMIA A L'ARXIU DIOCESÀ DE MENORCA. L'EXEMPLE DE CIUTADELLA ENTRE 1804 I 1827

Marc Pallicer Benejam

XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Santa Maria del Camí, 2008

La història de Menorca ha esdevingut peculiar lingüísticament al llarg de la seva existència, gràcies a les seves característiques físiques i geogràfiques. Territori de frontera de la Monarquia Hispànica, amb el port natural més gran del Mediterrani i amb una imponent fortalesa que defensava la bocana del port de Maó, la seva història canviaria a partir del segle XVIII i, amb ella tindria unes peculiaritats onomàstiques i toponímiques que li seran pròpies. És obvi que el Tractat d'Utrecht, signat l'11 d'abril de 1713 en seria la causa. Rendits en armes tots els territoris catalans i aragonesos a mans del Borbó, el 13 de setembre de 1714, en el context de la Guerra de Successió espanyola (1702-1714), patien el Decret de Nova planta a partir del 1707 tots els territoris partidaris de l'Arxiduc Carles que queien sota la força de les armes. Aquest conjunt de decrets vinculava no sols els territoris de la Corona d'Aragó a l'Espanya com a conjunt, sinó que abolia els furs i lleis forals dels territoris conquerits, impeding per tant la seva llibertat legislativa i, en bona part, cultural. Lingüísticament, la prohibició de l'escriptura catalana en l'àmbit administratiu va ser un cop molt fort per a la cultura catalana.

No obstant això, Menorca, arran del Tractat d'Utrecht passava a ser territori sobirà de la Gran Bretanya. El tractat especificava que els menorquins veurien garantides les lleis i drets del país, així com l'honor i la religió. En resum, i pel tema que ens interessa, l'illa menorquina tindria com a llengua oficial la llengua catalana, la qual seria utilitzada als àmbits civils i eclesiàstics. L'interès dels britànics s'allunyava de les prerrogatives culturals i se centrava molt més en l'àmbit econòmic i militar.

Així, ja centrant-nos en l'onomàstica i la toponímia menorquina, les fonts principals sempre han sigut els llibres sacramentals de baptismes, matrimonis i defuncions de l'Arxiu Diocesà de Menorca. Així, tot i que la literatura burocràtica i eclesiàstica era en llengua catalana, les fonts sacramentals han esdevingut com una autèntica base de dades onomàstica de primer ordre i en llengua catalana, evitant-ne per tant possibles confusions. A part, les partides de bateig, matrimoni i defunció que poguessin estar escrites en llatí (única llengua rival del català durant el segle XVIII), no suposaven un problema, en tant que el nom de la persona era inscrit en català al marge esquerra del document.

Tot i les guerres, perfídies i traïcions que es succeïren a Menorca durant el segle XVIII, el Tractat d'Utrecht era inviolable. Tot i la breu sobirania francesa de l'illa entre el 1756 a 1763, així com la conquesta espanyola el 1782, no suposaren un problema a nivell lingüístic, fins el punt que l'illa gaudia d'un moviment il·lustrat propi i en llengua catalana. Així i tot, el panorama es capgiraria a partir de la Revolució francesa i l'inici de la Guerra de Convenció el 1793, arrel de la decapitació del Rei de França el 21 de gener. Els mals resultats militars d'Espanya en la lluita contra França, suposaria la unió militar d'ambdós contra la Gran Bretanya amb la Pau de Basilea (27 d'agost de 1795), primer, i amb el Tractat de Sant Ildefons (18 d'agost de 1796), després. Evidentment, i sols tres anys després, el 7 de novembre de 1798 els casaques roges envairien l'illa i la retornarien a la sobirania de la Gran Bretanya.

Aquesta darrera invasió britànica, però, suposaria un problema jurídic de primer ordre pels drets i deures del país, ja que el Rei de la Gran Bretanya no estava obligat a respectar les institucions forals, religió i drets dels menorquins per dret de conquesta. Tot i que de facto no suposà un canvi, el Tractat d'Utrecht ja era història. Així, amb la signatura del Tractat d'Amiens (el 27 de març de 1802), Menorca tornava a ser espanyola i, tot i establir-se un període de transició, molt prest es començaren a eliminar les institucions forals menorquines (aquest procés culminaria amb l'abolició de la Universitat General de Menorca el 1820) i s'imposaria la llengua castellana com a única i vàlida en l'administració civil i eclesiàstica.

Si onomàsticament i toponímicament les fonts principals eren els llibres sacramentals abans esmentats, des del moment en què van arribar els espanyols, ho deixarien de ser. De fet, el nou prelat menorquí seria Monsenyor Pedro Antonio Juano, que emprendria una política castellanitzant de tota l'administració eclesiàstica, començant pels llibres sacramentals. Si durant els segles XVI (quan es creen els llibres sacramentals arran del Concili de Trento), fins a principis del XIX, tots els noms dels menorquins estaven inscrits en llengua catalana, a partir del decret d'utilització del castellà signat el 6 de febrer de 1804 amb la visita pastoral de Ciutadella, la llengua catalana no seria utilitzada per les fonts sacramentals fins a l'arribada de la democràcia amb la mort del dictador Franco.

És a partir d'aquest decret, quan l'estudi onomàstic i toponímic esdevé més difícil, ja que no es diferencien els prenom dels castellans i els dels naturals de l'illa, sent traduïts molts d'ells de formes absurdes. Així, per la pròpia idea de catequitzar els menorquins amb missions, després de gairebé seixanta-sis anys de govern britànic (amb absència de prelat), sumat a la creació del Bisbat de Menorca l'any 1795, es crearia una nova font documental que esdevindria eina principal per a l'estudi de l'onomàstica i la toponímia: el compliment pasqual.

Que és el compliment pasqual? Tècnicament anomenat precepte pasqual, va ser tota un costum molt arrelat entre els nostres pares, avis i avantpassats en general a partir de l'any 1804. Tècnicament, el concepte implica el manament de l'Església i, en conseqüència, l'obligació dels fidels catòlics de combregar en el temps de la resurrecció, previ a la pasqua. Pels que no comprenguin la paraula, antigament s'anomenava "passar bitllet", ja que una vegada s'havia complert amb l'obligació, es donava un justificant que declarava que la persona en qüestió ja havia complert. Val a dir, però, que tot i que el ritual de combregar era

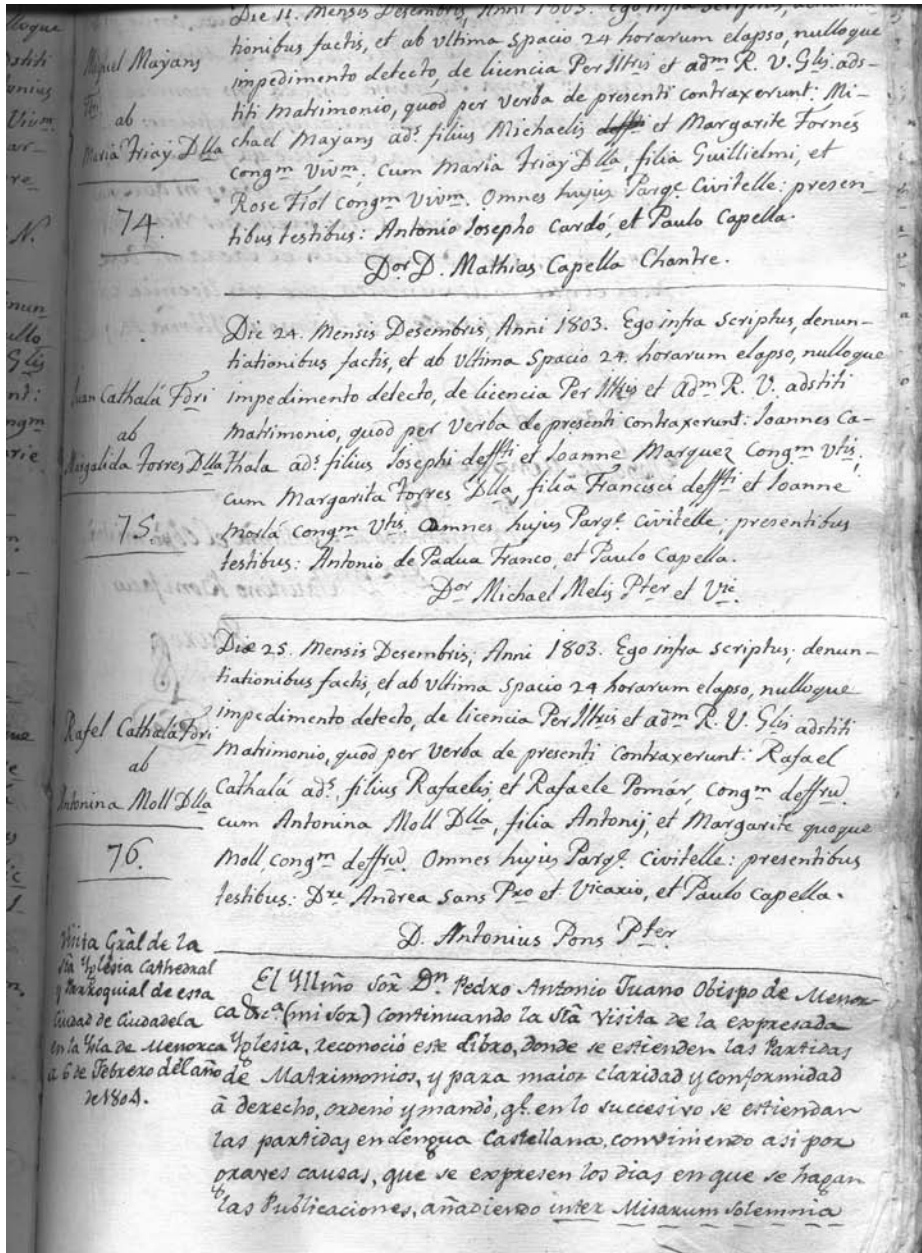
una obligació, tothom es confessava, ja que la comunió havia d'estar lliurada de tot pecat, ja sigui gran com petit.

Així, tots els feligresos durant la quaresma, si era necessari (i ho solia fer tothom) havien d'anar a la seva parròquia a confessar-se i un cop ja s'havia dit tot, al costat del confessor hi havia un sacerdot amb una tauleta que donava el "bitllet", corresponent a un fullet on s'apuntava el nom de la persona confessada i el confessor. Les descripcions escrites d'aquest fenomen, així com encara d'orals, ens diuen que el dia de Sant Josep, com que era festa, molta gent es congregava davant dels confessoris, arribant a haver-hi fins a tres o quatre sacerdots encarregats de la confessió i uns altres a la taula que donaven els bitllets. Aquest tros de paper era el justificant que permetia una comunió adequada per pasqua. La tradició popular deia que el bitllet treia taques, tantes com pecats no confessats.

Una vegada ja es tenia el bitllet i s'estava preparat per a la comunió, el creient es preparava per al compliment pasqual durant tota la quaresma a través de diferents actes i rituals, com la predicació, el dejuni (els dimecres, divendres i dissabtes) i l'abstinència. Finalment, arribava el dia tan esperat, l'anomenat "dissabte de glòria" o "dissabte de resurrecció". Era el dia del compliment, el tema que tractem, i es basava en la missa major de la pasqua i de la resurrecció. Així, una vegada complert el precepte de combregar i un cop acabada la missa, a fora de l'església hi havia una taula on es mostrava el bitllet anteriorment esmentat i s'inscrivía el creient en una llista, avui anomenada "preceptes pasquals", la font en qüestió i conservada a l'Arxiu Diocesà de Menorca. Aquestes pràctiques van perdurar fins el 1966, moment en què el precepte deixà de ser obligatori i es podia exercir voluntàriament.

Tot i que la Pasqua se celebra amb el propi naixement del cristianisme, a l'Arxiu Diocesà de Menorca, concretament al seu fons diocesà, es conserven les llistes de control del precepte de les diferents poblacions a partir del segle XVI. Els més antics que es custodien són els de la població del Raval des Castell, datats entre els anys 1562 i 1582. Per desgràcia, les altres poblacions segurament devien tenir aquests registres, però s'han perdut. Així i tot, la documentació d'aquest precepte es recuperarà a partir de l'any 1804 fins el 1840 per a les poblacions de Ciutadella, Ferreries, Mercadal, Es Migjorn Gran, Fornells, Sant Joan dels Horts de Carbonell i Alaior. Pels casos de Maó i Sant Lluís, trobem un resum dels resultats de l'any 1820. A partir del 1840 tenim casos aïllats, com ara un exemplar del 1873 de Sant Joan dels Horts de Carbonell, parròquia que oficialment desaparegué el 2007, tot i que deixà d'exercir el culte l'any 1936. A partir d'aquest darrer cas, ja ens hem de remetre al fons capitular, corresponent a l'Arxiu de la Catedral, avui conservat adequadament al mateix Arxiu Diocesà de Menorca. En aquest fons de la catedral, s'hi troben els registres de preceptes pasquals entre els anys 1932 i 1966, tot i que falten dins d'aquest interval els corresponents a les pasqües del període de la Guerra Civil, els anys 1937 i 1938. No obstant això, els casos conservats del segle XX són en llengua castellana i no ens serveixen per fer estudis onomàstics i toponímics acurats.

Coneguts els registres de compliment que es conserven, cal matisar la importància que tenen per a la investigació. Sense saber-ho, aquests s'han convertit en un dels censos més fiables de la societat menorquina de les diferents èpoques comentades, ja que quan es passava llista de les persones que complien o no per cases i llocs, es matisava el carrer on vivien, la seva casa, l'estat civil dels membres i l'edat. A part, cal tenir en compte que els

Imatge 1: Fragment del Decret del bisbe Pedro Antonio Juano, mitjançant el qual s'obliga al clergat a la utilització de la llengua castellana per fer les inscripcions dels llibres sacramentals. Com es pot veure, a la part superior es documenta una partida sacramental de matrimoni en llatí, però amb els prenomes escrits en català.

censos civils i anuals neixen a partir dels anys setanta del segle XIX, a part dels padrons municipals que ho fan a partir del 1827 i en llengua castellana.

Coneguda la font documental, és de justícia l'anàlisi onomàstica i toponímica d'una de les poblacions més importants de Menorca, com és Ciutadella. Alhora, hem cercat els altres estudis onomàstics fets de l'illa menorquina amb la mateixa font documental.

ELS PRENOMS DE CIUTADELLA

La freqüència dels diferents prenomes pot variar d'una comarca a una altra segons el patró local o els sants de la devoció de la població, la influència dels models i els règims polítics, entre molts d'altres factors (Henry, L. 1980:43). La rebuda d'immigrants també pot suposar l'assimilació progressiva de prenomes poc freqüents o desconeguts a la comunitat estudiada.

A Menorca, fins fa relativament pocs anys, el fill o filla major prenia el nom de l'avi o l'àvia paterns, mentre que el segon o segona el prenia de l'avi o avia materns. El tercer o tercera adoptava el nom del pare o mare i, un cop esgotades totes les opcions, s'acudia als noms dels germans dels pares. Així, el lector no s'ha d'estranyar de la repetició constants dels noms dels ciutadellencs en el cas estudiat, així com tampoc, que a molts nadons se li posés el nom del seu germà major mort, per tal de seguir la línia successora dels prenomes.

En el cas del present estudi, em fet el buidatge dels compliments pasquals de Ciutadella de Menorca dels anys 1804 i 1827. L'any 1804, la població del ponent menorquí sumava 6.229 habitants i 121 prenomes, dels quals 63 són masculins i 58 són femenins. El 1827, la població de Ciutadella va augmentar en 1.517 habitants, arribant a la xifra de 7.755 individus. A part, tenim 23 prenomes més que l'any 1804, dels quals 78 són masculins i 66 són femenins.

No obstant això, tot i la multitud de prenomes documentats, entre els 10 amb més influència, tant masculins com femenins, denoten una concentració molt elevada. Entre els masculins, la concentració dels 10 prenomes amb més incidència, comprèn el 74,80% el 1804, mentre que el 1827 gairebé no varia, concentrant el 74,28%. Aquests prenomes amb més incidència destaquen, precisament, per no variar el seu ordre jeràrquic al llarg del primer quart del segle XIX, fet que demostra l'arrelament d'aquests prenomes, que són els següents:

TAULA DELS PRENOMS MASCULINS MÉS COMUNS

Prenoms	Any 1804	Any 1827
Joan	455 (14,94%)	598 (15,72%)
Josep	438 (14,38%)	500 (13,15%)
Antoni	365 (11,99%)	449 (11,81%)
Francesc	212 (06,96%)	251 (06,60%)
Pere	192 (06,30%)	234 (06,15%)
Miquel	176 (05,78%)	223 (05,86%)
Jaume	143 (04,70%)	170 (04,47%)
Rafel	105 (03,35%)	138 (03,63%)
Bartomeu	101 (03,32%)	120 (03,24%)
Sebastià	094 (03,09%)	135 (03,65%)
	Concentració del 74,80%	Concentració del 74,28%

Respecte als prenoms femenins, amb els canvis del segle XIX es produeixen canvis molt més significatius que en el cas dels masculins. Noms molt comuns entre la població del segle XVIII, com Francina i Antonina, gairebé desapareixen per altres formes minoritàries que s'imposaran al llarg del segle XIX, com ara Francesca i Antònia. Alhora, prenoms que tenien poca importància, com per exemple Àngela, passaran a tenir un gran protagonisme. Per reflectir millor la pèrdua d'utilització de certs prenoms i l'augment d'altres, a la taula femenina hi relacionarem 12 casos. A la vegada, cal esmentar que la concentració dels prenoms en una minoria de deu casos, és molt més forta entre els femenins que no pas els masculins. De fet, mentre que els masculins no arriben al 75%, en el cas dels femenins el 1804 concentra el 76,93% del total, augmentant durant el primer quart del segle XIX fins el 79,05%. Veiem com els prenoms femenins típics s'enforteixen amb el temps, almenys a principis del segle XIX:

TAULA DELS PRENOMS FEMENINS MÉS COMUNS

Prenoms	Any 1804	Any 1827
Joana	531 (16,73%)	603 (14,94%)
Maria	449 (14,15%)	579 (14,35%)

Prenoms	Any 1804	Any 1827
Margalida	312 (09,93%)	382 (09,47%)
Caterina	264 (08,32%)	368 (09,12%)
Antonina	170 (05,36%)	093 (02,30%)
Magdalena	162 (05,10%)	202 (05,01%)
Francina	161 (05,07%)	034 (00,84%)
Antònia	160 (05,04%)	295 (07,31%)
Maria Anna	148 (04,66%)	164 (04,06%)
Esperança	081 (02,55%)	108 (02,68%)
Anna	076 (02,39%)	100 (02,48%)
Àngela	071 (02,24%)	253 (06,27%)

A part dels prenomes més comuns de Ciutadella, aquests també es repeteixen a les altres poblacions de Menorca. Si comparem els treballs fets a Ferreries per Mn. Florenci Sastre i els de Es Mercadal, per na Maria del Pilar Florit i en Miquel À. Casasnovas, ens n'adonem que els canvis no són molt significatius, tot i que cal destacar que l'ordre varia. Ara bé, sí que es manifesta el predomini total dels prenomes Joan, Josep i Antoni a les tres poblacions del ponent menorquí, al mateix temps que la concentració dels 10 prenomes amb més influència és força superior a Es Mercadal (79,91%) i Ferreries (83,09%), que no pas a Ciutadella (74,28%).

**TAULA COMPARATIVA DE PERCENTATGES DELS PRENOMS MASCULINS MÉS COMUNS
A CIUTADELLA, FERRERIES I ES MERCADAL A PRINCIPIS DEL SEGLE XIX**

Ciutadella (Any 1827)	Ferreries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Joan (15,72%)	Joan (21,69%)	Joan (19,13%)
Josep (13,15%)	Josep (15,16%)	Antoni (13,39%)
Antoni (11,81%)	Antoni (11,13%)	Josep (09,45%)
Francesc (06,60%)	Pere (05,96%)	Miquel (06,82%)
Pere (06,15%)	Miquel (05,96%)	Francesc (06,46%)

Ciutadella (Any 1827)	Ferrerries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Miquel (05,86%)	Francesc (05,37%)	Bartomeu (05,98%)
Jaume (04,47%)	Bartomeu (05,18%)	Pere (05,26%)
Rafel (03,63%)	Llorenç (05,18%)	Jaume (05,14%)
Bartomeu (03,24%)	Jaume (04,99%)	Llorenç (04,19%)
Sebastià (03,65%)	Rafel (02,47%)	Gabriel (04,07%)
Concentració del 74,28%	Concentració del 83,09%	Concentració del 79,91%

Pel que fa als prenomes femenins, destaca la major varietat respecte als masculins. Així i tot, destaquen les formes Joana, Maria, Margalida, Caterina i Antònia a totes les poblacions del ponent menorquí. Alhora, cal destacar que les tres poblacions coincideixen en una major concentració dels prenomes femenins respecte als masculins, destacant la molt major concentració de Es Mercadal (85,79%) i Ferreries (87,48%), vers la de Ciutadella (79,05%). Cal esmentar que aquestes altes concentracions, demostren que, tot i la varietat de prenomes, en part els costums de l'onomàstica menorquina eren molt arrelats i inamovibles. També, es demostra que a ciutat, la major varietat i densitat de població impedia que la concentració fos tan important com a les poblacions menors, on la poca població mantenia una varietat menor de prenomes i una major possibilitat de manteniment dels costums onomàstics.

**TAULA COMPARATIVA DE PERCENTATGES DELS PRENOMS FEMENINS MÉS COMUNS
A CIUTADELLA, FERRERIES I ES MERCADAL A PRINCIPIS DEL SEGLE XIX**

Ciutadella (Any 1827)	Ferrerries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Joana (14,94%)	Maria (19,33%)	Maria (14,72%)
Maria (14,35%)	Joana (15,97%)	Joana (14,46%)
Margalida (09,47%)	Margalida (11,55%)	Margalida (13,79%)
Caterina (09,12%)	Caterina (10,71%)	Antònia (11,14%)
Antònia (07,31%)	Antònia (10,08%)	Caterina (11,00%)
Àngela (06,27%)	Magdalena (05,40%)	Francesca (05,70%)
Francesca (05,85%)	Francisquina (04,62%)	Magdalena (04,11%)
Magdalena (05,01%)	Maria Anna (03,76%)	Eulàlia (03,98%)

Ciutadella (Any 1827)	Ferrerries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Maria Anna (04,06%)	Anna (03,36%)	Àgueda (03,58%)
Esperança (02,68%)	Àgueda (02,73%)	Anna (03,31%)
Concentració del 79,05%	Concentració del 87,48%	Concentració del 85,79%

ELS COGNOMS DE CIUTADELLA

De l'estudi dels cognoms, es desprèn una quantitat de llinatges molt elevat. L'any 1804 tenim fins a 245 cognoms per a una població de 6.229 habitants, mentre que el 1827 ja sumen fins a 264 per a 7.755 habitants. Cal destacar, també, que molts dels cognoms són itinerants, vers famílies que s'instal·laren a Ciutadella i no s'hi quedaren, o bé que el cognom s'ha extingit a través dels matrimonis o el celibat. Val a dir, que la pròpia crisi econòmica i demogràfica del primer quart del segle XIX influeix a l'augment dels llinatges forts de la població en detriment dels itinerants. Concretament, els 10 cognoms amb més incidència l'any 1804 concentren el 26,28% del total, mentre que el 1827, la concentració augmenta al 28,61%. Els llinatges amb més incidència, a part, són històrics de Ciutadella, documentats i forts al llarg de la història de Menorca. Cal destacar que gairebé tots ja són importants durant la segona meitat del segle XVI i, alguns d'ells, anteriors al saqueig de l'Armada otomana de Piali l'any 1558, que va eliminar i captivar més del 70% de la població ciutadellenca. No obstant això, tot i que la incidència és repetitiva, entre els més destacats cognoms com Barceló o Seguí perden força, a favor de Camps o Capó. Els més comuns són els següents:

TAULA DELS COGNOMS MÉS COMUNS A LA POBLACIÓ DE CIUTADELLA

Any 1804	Any 1827
Pons: 237 habitants (04,38%)	Pons: 354 habitants (04,63%)
Marquès: 201 habitants (03,72%)	Marquès: 304 habitants (03,97%)
Moll: 170 habitants (03,14%)	Moll: 272 habitants (03,55%)
Benejam: 133 habitants (02,46%)	Salort: 253 (03,31%)
Anglada: 132 habitants (02,44%)	Anglada: 191 habitants (02,50%)
Salort: 129 habitants (02,38%)	Benejam: 169 habitants (02,21%)

<u>Plaialet</u>				
Franç. Juanada	48		U.	
Antoni	20	S.		
Martí	18	S.		
Juana	15	S.		
Franç.	11 P.			
<u>Plaialet de Porret</u>				
Rafel Bosch	26	C.		
Catalina Camps	24	C.		
Juana	5			
Catalina	3			
Francina	1			
Juana Bons	51		U.	
<u>Hortnou de Calandrianas</u>				
Bartomeu Dou	45	C.		
Pita Vila	41	S.	C.	
Catalina	21			
Juana	18	S.		
Juan	16	S.		
Pere +	13			
Bartomeu	7 P.			
Miguel	4			
Pita	2			
<u>Hortnou de Calandrianas</u>				
Marc A. Gines	53	C.		
Maria Bosch	37	C.		
Bartomeu	6			
Juan	3			
Maria	4. mismo.			
<u>Torre del Ram.</u>				
Eduard Marques	44	C.		
Juana Bosch	42			
Margalida	17	S.		
Juana	15	S.		
Coloma	13	S.		
Magdalena	10 P.			
Paula	7 P.			
Maria	4			
Catalina	1			
Col. Maria Marques y Marguida	18	S.		
<u>Torre de la</u>				
Francina Morcadal	35	C.		
Antoni	30	C.		
Maria	6			
Juan	5			
Antoni	5			
<u>Torre de la</u>				
Josch. Marques	53	C.		
Maria Caranassay	50	C.		
Rafel Marques y Felibich	16	S.		
Maria Marques y Felibich	9 P.			
Catalina Castell	21	S.		
<u>Hort de Porret</u>				
Antoni Bons	33	C.		
Francina Benjiam	16	C.		
Bartomeu	6			
Jaume	2			
Juana	6 m.			
<u>Hort de Garrio</u>				
Franç. Calbert	33	C.		
Maria Calb	29	C.		
<u>Hort de D. Ojo</u>				
Josch. Marro	28	C.		
Antonia Torrej	25	C.		
Juan	5			
Antoni	1			
<u>Hort de D. Agrella</u>				
Miguel Sbord	37	C.		
Antonia Camps	30	C.		
<u>Son Salomó</u>				
Antoni Fàner	55	C.		
Catalina Ferratiers	48	C.		
Catalina Fàner y Lluïsa	16	S.		
Miguel Fàner y Lluïsa	14	S.		
Antoni Fàner y Lluïsa	14	S.		
Francina Carvallos y Marguer	6			
<u>Torre Vella</u>				
Juan Florit	50	C.		
Magdalena Poves	31	C.		
Bartomeu	21	S.		
Antoni	17	S.		
Andreu	16	S.		
Maria	13	S.		
Catalina	13	S.		
Josch.	12			
Juan	10 P.			
Jaume	7 P.			
Antoni	7			
Magdalena	4			

Imatge 2: pàgina del llibre de compliment pasqual de l'any 1823. Com es pot observar, s'inscrivía el nom de la possessió, així com el prenom i cognom dels seus habitants. Tot i la prohibició del català a l'administració eclesiàstica, el compliment pasqual restà com a font destacada per l'estudi de l'onomàstica i la toponímia en llengua catalana.

Any 1804	Any 1827
Torres: 117 habitants (02,16%)	Bagur: 164 habitants (02,14%)
Bagur: 108 habitants (02,00%)	Camps: 163 habitants (02,13%)
Barceló: 103 habitants (01,90%)	Torres: 160 habitants (02,09%)
Seguí: 091 habitants (01,68%)	Capó: 160 habitants (02,09%)
Concentració del 26,28%	Concentració del 28,61%

Posteriors als deu llinatges principals, cal destacar que dins del marge de l'1%, també trobem els cognoms Piris, Camps, Mercadal, Bonet, Torrent, Capó, Serra, Monjo, Ferrer, Vila, Jover, Casanovas, Capella i Florit.

Val a dir, que en aquest apartat és gairebé il·lògic comparar els cognoms de Ciutadella amb els de Ferreries i Es Mercadal. És evident, que el cognom, molt més que el prenom, és un símbol distintiu d'una ciutat, comarca o població i, per tant, les diferències són notables. Totes tres poblacions coincideixen en un aspecte: el llinatge Pons n'és el principal. A part d'aquest, mentre que a Ciutadella predominen els cognoms Marquès, Moll, Benejam o Anglada, a Ferreries són els Febrer, Coll, Janer o Al·lès. A Es Mercadal, en canvi, predominen els llinatges Caules, Gomila, Sans i Sintès. Com veiem, les similituds són gairebé inexistents. Cal esmentar, finalment, que els 10 principals cognoms de les tres poblacions, a Ferreries i Es Mercadal concentren fins el 40,11% i 35,11% del total de la població. Aquesta dada és molt significativa, ja que el llinatge no és de lliure elecció, sinó hereditari. A Ciutadella els percentatges de concentració són molt menors, el 28,61%, ja que la densitat de població i el número de cognoms és molt superior i molt més variat.

TAULA COMPARATIVA DE PERCENTATGES DELS COGNOMS MÉS COMUNS A LES POBLACIONS DE CIUTADELLA, FERRERIES I ES MERCADAL A PRINCIPIS DEL SEGLE XIX

Ciutadella (Any 1827)	Ferreries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Pons (04,63%)	Pons (08,70%)	Pons (10,47%)
Marquès (03,97%)	Febrer (07,03%)	Caules (03,72%)
Moll (03,55%)	Janer (03,70%)	Gomila (03,66%)
Salort (03,31%)	Al·lès (03,70%)	Sans (03,28%)
Anglada (02,50%)	Coll (03,50%)	Sintès (03,28%)
Benejam (02,21%)	Capó (03,00%)	Villalonga (02,58%)

Ciutadella (Any 1827)	Ferrerries (Any 1812)	Mercadal (Any 1829)
Bagur (02,14%)	Florit (03,00%)	Pallisser (02,33%)
Camps (02,13%)	Bagur (02,61%)	Fàbregues (02,27%)
Torres (02,09%)	Mercadal (02,30%)	Bagur (01,76%)
Capó (02,09%)	Gornés (02,30%)	Esbert (01,76%)
Concentració del 28,61%	Concentració del 40,11%	Concentració del 35,11%

LA TOPONÍMIA DE CIUTADELLA

Quant a la toponímia, els dos registres de compliment pasqual ens permeten fer el buidatge de la totalitat de carrers, possessions, horts, vinyes i molins. Així i tot, la riquesa dels dos exemplars dels anys 1804 i 1827 ens permeten fer una anàlisi comparativa vers topònims que desapareixen i es substitueixen per altres topònims nous. A continuació, es farà una relació toponímica de Ciutadella, dividint-los segons la zona rural i dins de les muralles de la vila. Alhora, els topònims de la vila seran dividits en dues categories, el primer, relacionat amb finalitats geogràfiques i descriptives i, el segon, amb finalitats religioses:

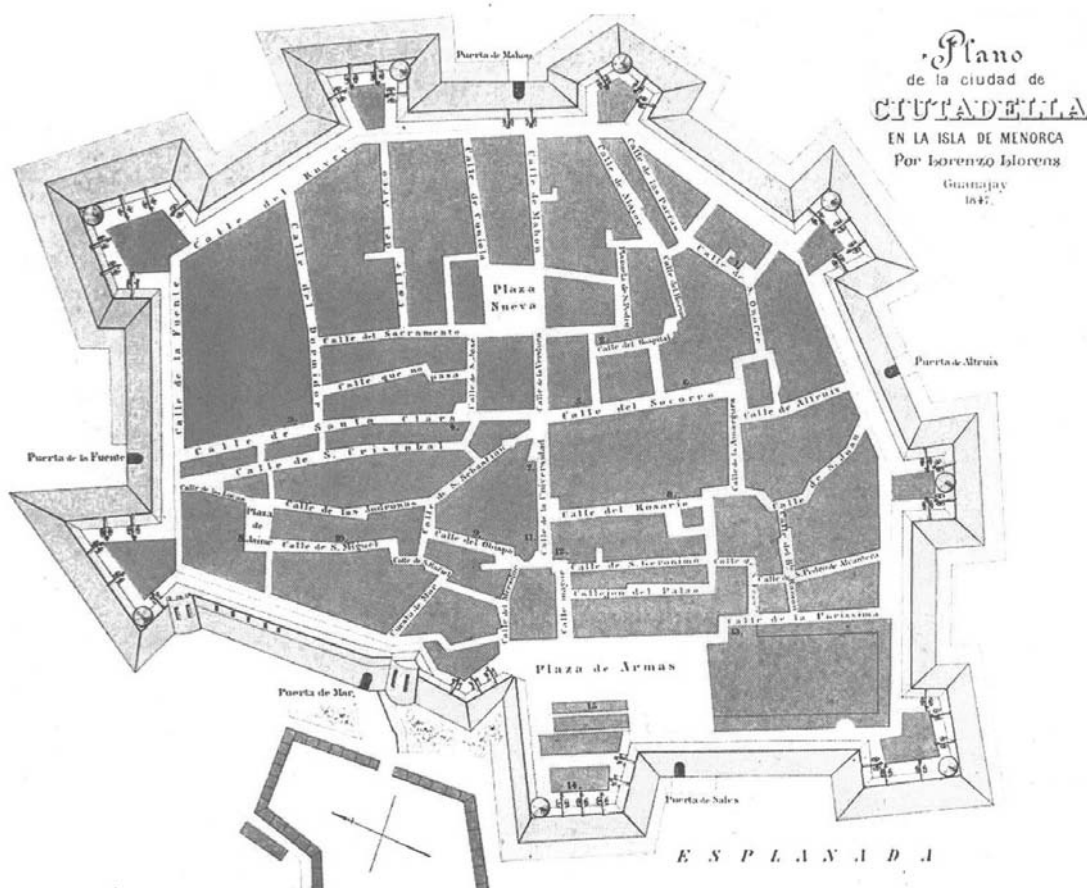
A) Topònims de dins les muralles de Ciutadella relacionats amb finalitats geogràfiques i descriptives

Carrer Carnisseria
Carrer Castell Rupit
Carrer Curniola
Carrer d'Alaior
Carrer d'Artrutx
Carrer de Baixamar
Carrer de C'al Bisbe
Carrer de l'Església
Carrer de l'Hospital
Carrer de la Muralla

Carrer de la Muralla de Curniola
Carrer de Maó
Carrer de s'Arc
Carrer de sa Verdura
Carrer de ses Andrones
Carrer de ses Parres
Carrer de ses Roques
Carrer des Born
Carrer des Forn
Carrer des Mirador
Carrer des Palau
Carrer Dormidor de ses Monges
Carrer Estret
Carrer Major des Born
Carrer Qui no Passa

Hospital General
Palau des Governador
Passeig des Born
Plaça d'Artrutx

Plaça de l'Església
Plaça Nova
Plaça Vella
Reials presons

Imatge 3: Plànol de Ciutadella de l'any 1847. És evident, que tot i ser molt exacta, no és tan precís com el compliment pasqual. Alhora, no tenim constància de cap plànol de Ciutadella en llengua catalana.

**B) Topònims de dins les muralles
de Ciutadella relacionats amb la
religió i el santoral**

Carrer de la Puríssima Concepció
Carrer del Beat Ramon Llull
Carrer Nostra Senyora del Roser
Carrer Nostra Senyora del Socors
Carrer Sant Bartomeu
Carrer Sant Clara
Carrer Sant Cristòfol
Carrer Sant Eloy
Carrer Sant Francesc
Carrer Sant Isidre
Carrer Sant Jaume
Carrer Sant Jeroni
Carrer Sant Joan
Carrer Sant Josep
Carrer Sant Miquel
Carrer Sant Onofre
Carrer Sant Pere
Carrer Sant Pere d'Alcàntara
Carrer Sant Rafel
Carrer Sant Sebastià
Carrer Santa Rosalia
Carrer Santíssim
Convent de Sant Francesc
Convent de Santa Clara

**Topònims de possessions, horts,
vinyes i molins rurals**

Alcarieta d'en Font
Alcarieta d'en Pons
Algayarens
Aljubs de Dony Marc
Aljupets
Aljupets d'en Triay
Almudayna
Alputzer Nou
Alputzer Vell
Alzinar
Arenes

Arenetes
Baixamar
Banyul
Bella Mirada
Bini Canó
Biniatram
Binigafull
Binipati Nou
Binipati Vell
Canavallons
Caragolí
Cavalleria Nova
Cavalleria Vella
Coll Roig
Curniola
El Furí
El Furí de Baix
El Pare
El Perico
És Barranc
Faulera Nova
Faulera Vella
Font Santa
Furinet
Hort d'en Bagur
Hort d'en Carreras
Hort d'en Carrió
Hort d'en Carrió
Hort d'en Cursach
Hort d'en Faner
Hort d'en Moll
Hort d'en Pomar
Hort d'en Saura
Hort d'en Vigo
Hort de Carbonell
Hort de Dony Squella
Hort del Doctor Marquès
Hort des Banyul
Hort des Paborde
Hort nou de Cala'n Blanes
Hort vell de Cala'n Blanes
L'Havana
L'Hostal
La Bona Nova

La Cova	Sant Joan de Missa
Les Quarterades	Sant Joan Gran
Lloc de Monges	Sant Jordi
Lloc de Mongetes	Sant Josep
Lloc des Pou	Sant Llorenç
Lloc Nou (també anomenat Son Piris)	Santa Anna
Mala Garba	Santa Creu (també anomenada Sa
Marjal Nova	Fossa)
Marjal Vella	Santa Galdana
Marjaleta	Santa Margalida
Molí d'en Bagur	Santa Maria
Molí d'en Faner des camí de Sant Joan	Santa Victòria
Molí d'en Faner des camí de Binipati	Ses Angoixes
Molí d'en Faner des Camí Nou	Ses Tavernes
Molí d'en Pedro	Son Alzinar
Molí d'en Sans	Son Alzinet
Molí d'en Sintes	Son Amarineta
Molí d'Enfora	Son Àngel
Molí de Donya Francesca	Son Angladó
Molí de n'Antoni Moll	Son Aparets d'en Quadrado
Molí de n'Oleo	Son Aparets d'en Sintes
Molí de sa Quintana	Son Bou Nou
Molí del Senyor Pomar	Son Bou Vell
Morvedre	Son Camaró
Muntanyeta	Son Camps
Muntanyeta Vella	Son Carrió
Parella	Son Catlar
Parelleta	Son Cubert
Parelleta	Son Escudero
Pujol de Morvedre	Son Fe d'en Bagur
Rafal Amagat	Son Fe d'en Bernadí
Rafal d'en Bonet	Son Fe de Dony Sintes
Rafal d'en Garcia	Son Fe Vell
Rafal des Capità	Son Febrer
Rafal des Morer	Son Felip
Rafal Nou	Son Font
Rafalet	Son Guillem
Sa Coma	Son Ignasi
Sa Costa	Son Lliteres
Sa Llegítima	Son Macià
Sa Pabordia Nova	Son Marc
Sa Pabordia Vella	Son Melis
Sant Antoni	Son Mestre Vell
Sant Bernat	Son Morell de Baix

Son Morell de Dalt	Son Triay
Son Morell Nou	Son Vell
Son Morro	Son Ventura
Son Oleo	Son Xoriguer Nou
Son Olivar Nou	Son Xoriguer Vell
Son Olivar Vell	Torralba
Son Olivaret	Torralbet
Son Olives	Torre d'en Calafat
Son Pau	Torre d'en Quart
Son Pebre	Torre de Son Saura
Son Pere	Torre del Ram
Son Planes	Torre Llafuda
Son Quart	Torre Nova
Son Roses	Torre Trencada
Son Roseta	Torre Vella
Son Salomó	Torrepetxina de Mercadal
Son Sans	Torrepetxina de Riola
Son Sard Parets	Torrepetxina des Frare
Son Saura Nou	Torreta
Son Seu	Torretó
Son Sintes	Tot Lluch
Son Sivineta	Tot Lluquet
Son Terí	Tres Alqueries
Son Tica	Trinitat
Son Toni Martí	Tudons
Son Toni Martinet	Vinya Gran

Una vegada s'han vist tots els topònims, que sumen un total de 198 rurals i 57 de ciutat, cal destacar que molts d'aquests han desaparegut i, fins i tot, n'hi ha que van deixar de ser utilitzats entre els compliments dels anys 1804 a 1827, sorgint-ne en conseqüència topònims nous. A part, dins les muralles de Ciutadella, alguns dels topònims deixen d'existir per motius històrics o canvis dins la geografia de la ciutat.

Topònims avui desapareguts de l'interior de les muralles de Ciutadella respecte l'actualitat:

Reials presons: a l'actualitat aquestes ja no existeixen.

Plaça de l'Església: nom antic de l'actual Plaça de la Catedral. Amb la creació de la Seu menorquina el 1795, el nom es va modificar a llarg termini, ja que el 1827 encara se l'anomena amb el nom antic.

Palau del Governador: amb la pèrdua de la capitalitat de Ciutadella, el palau del governador es convertí a la llarga en l'Ajuntament, nom que rep en l'actualitat.

Hospital General: en l'actualitat és la Casa de Cultura. Algunes persones d'edat avançada encara l'anomenen Hospital de Santa Magdalena o Casa de la Misericòrdia.

Carrer de l'Església: en l'actualitat, aquest antic carrer ha sigut convertit en plaça i actualment és la Plaça de la Catedral.

Carrer de la Verdura: aquest carrer, on antigament els hortolans venien les seves verdures, s'anomena en l'actualitat Carrer de ses Voltes, per les arcades que llueix.

Carrer de la Muralla: evidentment, amb l'enderrocament de les muralles, aquest carrer desaparegué, a l'igual que el Carrer de sa Muralla de Curniola.

Finalment, cal esmentar que a diferència de les grans possessions, els molins i horts generalment adopten topònims relacionats amb el seu propietari, i per tant desapareix amb el temps o amb la mort de l'amo. Entre els anys 1804 i 1827, deixen d'existir un total d'onze topònims, però a la vegada, en neixen vuit de nous. És necessari esmentar, que els topònims rurals ens donen una imatge que en l'actualitat ens és totalment desconeguda, repleta de molins. Al primer quart del segle XIX, existien a Ciutadella una dotzena de molins, mentre que avui tal vegada sols n'existeixen dos o tres, i tots inutilitzats. Als voltants de les antigues muralles de Ciutadella encara se'n conserven dos, el molí des Comte (al camí de Maó) i el molí des Cavallitos (al camí de Sant Joan d'Artrutx).

Topònims que desapareixen entre els anys 1804 a 1827	Topònims que neixen entre els anys 1804 a 1827
Hort d'en Bosch	Hort d'en Cursach
Hort d'en Llopis	Hort d'en Pedro
Hort d'en Marquès	Molí d'en Faner (camí de Binipati)
Hort d'en Pedrú	Molí d'en Faner (camí de Sant Joan)
Hort de n'Enrich	Molí d'en Faner (camí nou)
Hort de Son Saura	Molí d'Enfora
Molí d'en Jeroni	Molí de Donya Francesca
Molí d'en Juano	Molí de Sa Quintana
Molí d'en Mateu	
Molí d'en Moll	
Molí d'en Pomar	

En definitiva, amb aquest article s'intenta donar a conèixer una font històrica, el compliment pasqual, alhora que s'esbossa la realitat onomàstica i toponímica de Ciutadella

dels anys 1804 i 1827, una població de tradicions molt arrelades i rural que comptabilitzava durant aquells anys entre 6.229 i 7.755 habitants, amb el que això implica per comptabilitzar-ho. Convé destacar, que els pocs estudis onomàstics i toponímics fets a Menorca arran del compliment pasqual es feien amb poblacions que no superaven els 1.000 habitants. Així, per tant, es donen les bases pel coneixement de la meitat occidental de Menorca amb els seus prenom, cognoms, carrers, vinyes, possessions i horts.

BIBLIOGRAFIA

- CASASNOVAS CAMPS, M. À.; SASTRE PORTELLA (1998): *Estructura demogràfica de Ferreries (1801-1850). Contribució a l'estudi demogràfic de les poblacions rurals menorquines*. Ajuntament de Ferreries i l'Institut Menorquí d'Estudis, Ferreries.
- CASASNOVAS CAMPS, M. À.; FLORIT NAVARRO, Maria del Pilar (1993): *Una societat pagesa en una època de transició. Estructura demogràfica des Mercadal (1785-1865)*. Institut menorquí d'Estudis i l'Ajuntament des Mercadal, Maó.
- MARTÍ CAMPS, Fernando (1964): "Cuarto centenario de los libros sacramentales de las parroquias de Menorca", a *Revista de Menorca*, Maó.
- PALLICER BENEJAM, Marc (2007): "El precepte pasqual. Una font històrica de l'Arxiu Diocesà de Menorca", a la revista *Es Rebot*, núm. 12, pàg. 12-15. Ajuntament de Ciutadella de Menorca, Ciutadella de Menorca.
- PALLICER BENEJAM, Marc (2005): "L'Arxiu Diocesà de Menorca. Breu relació dels continguts del seu fons diocesà", a *Publicacions des Born*, núm. 14, pàg. 63-94. Cercle Artístic de Ciutadella de Menorca: Ciutadella de Menorca.
- SASTRE PORTELLA, Florenci (1986): "Les llistes de compliment pasqual com a font per a l'onomàstica: Ferreries, 1812", a *XI col·loqui d'Onomàstica*, pàg. 11-16, Societat d'Onomàstica, Barcelona.